

ЯНКА КУПАЛА Ў ЧЭШСКОЙ КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

Цікавасць да беларускай літаратуры ў чэшскім асяродку з'явілася на пачатку ХХ ст. Даволі добра быў вядомы Я. Колас. У 1935 г. ён праязджаў праз Чэхаславакію па дарозе ў Францыю, захоплена пісаў пра тое, што краіна пакінула ў яго найлепшае ўражанне. А ў 1938 г., калі навісла фашысцкая пагроза, Я. Колас, Я. Купала, як і многія савецкія пісьменнікі, накіравалі сумесны ліст пісьменнікам Чэхаславакіі са словамі падтрымкі.

Упершыню ў чэшскі культурны ўжытак імя Я. Купалы было ўведзена А. Чэрным. У газеце "Час" за 16 і 20 студзеня 1909 г. ён змясціў артыкул "3 Беларусі", у якім ахарактарызаваў беларускі нацыянальна-вызваленчы рух, пісаў пра газету "Наша Ніва" і творчасць песняра, якога назваў беларускім будзіцелем, выразнікам нацыянальных спадзяванняў беларускага народа. А. Чэрны прааналізаваў вершы "Ворагам Беларускай" і "Ужо днее". Даследчык разглядаў беларускі нацыянальны рух у агульным славянскім кантэксце, параўноўваў з чэшскім нацыянальным адраджэннем, падаў свой пераклад трох апошніх строф купалаўскага верша "Ужо днее".

Адольф Чэрны ў 1911 г. пісаў пра маладую беларускую паэзію і Я. Купалу як яе прадстаўніка ў артыкуле "Беларускія нацыянальныя і літаратурныя памкненні ў 1909 – 1910 гадах" у часопісе "Славянскі агляд". Ён назваў паэта "найбольш характэрным, найбольш сфарміраваным і найбольш шматабяцальным сярод маладой беларускай паэзіі". А. Чэрны лічыў, што Я. Купала стаіць "на вышыні грамадскіх ідэй сучаснасці". Беларускі нацыянальны рух даследчык параўноўваў з шляхамі чэшскага нацыянальнага адраджэння, якія, на яго думку, вельмі падобныя. Я. Купалу лічыў сімвалам беларускага адраджэння, яго галоўным паэтам, паколькі той "выйшаў з народа і належыць народу і сваім жыццём, і сваімі творами. Ён вырас пад убогай вясковай страхой, але не адарваўся і не адцураўся свайго народа". Даследчык вызначыў стыль асаблівасці паэзіі Я. Купалы, паказаў яго самабытнасць як паэта, падкрэсліў сувязь з фальклорнымі крыніцамі.

Меркаванні чэшскага навукоўцы засноўваліся на дасканалым вывучэнні трох паэтычных зборнікаў Я. Купалы: "Жалейка", "Адвечная песня" і "Гусляр". А. Чэрны падкрэсліваў нацыянальны і сацыяльны характар лірыкі, жыццёсцвярдзальны пафас і адсутнасць песімістычных матываў. "Ён пясняр жыцця, які шукае шляхоў з цёмных глыбін і багнаў да святла і па-

ветра", – упэўнена сцвярджаў крытык. У артыкуле падаваўся яго пераклад на чэшскую мову верша "А хто там ідзе?".

Адольф Чэрны вызначаў стыль асаблівасці лірыкі Я. Купалы (жывую і яркую мову, натуральныя і простыя вобразы, песенную форму, народнасць зместу і складу паэзіі), паказваў яго арыгінальнасць і непаўторнасць. Драматычную паэму "Адвечная песня" ацаніў як "узор песімізму, адчаю, безнадзейнасці". Чэшскаму навукоўцу належаць таксама пераклады вершаў "Песня і сіла", "Брату-беларусу", "Мая вера", "Не глядзі...", "Цару неба і зямлі". Яны, на думку І. Саламевіча, вылучаюцца глыбокім пранікненнем у змест і ідэйна-мастацкія асаблівасці паэзіі Я. Купалы.

У 1925, 1927, 1935 гг. Я. Купала наведваў Чэхаславакію, сустракаўся з прадстаўнікамі чэшскай інтэлігенцыі: Ю. Фучыкам, будучым лаўрэатам Нобелеўскай прэміі Я. Сейфертам, прадстаўнікамі згуртавання "Дзевясіл", публічна чытаў свае вершы. Беларуская даследчыца М. Чмарова адзначае, што "водгукі на прыезд беларускіх пісьменнікаў у Прагу, друкаванне фотаздымкаў, артыкулаў і перакладаў у чэхаславацкім друку працягваліся ў 1927 – 1928 гадах" (Рэцэнцыя Янкі Купалы ў міжваеннай Чэхаславакіі // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні. – Гродна, 2000. – С. 78).

Пра творчасць беларускага паэта з'яўляюцца водгукі ў чэшскім друку міжваеннага перыяду. Асабліва Я. Купалам цікавіўся чэшскі паэт Ё. Гора, які зрабіў пераклад верша "На полі тае" (1930) са зборніка "Спадчына".

Папулярныя паэзіі Я. Купалы спрыялі многія беларусы, якія жылі ў міжваенных дзесяцігоддзях ў Чэхаславакіі (Т. Грыб, Ф. Грышкевіч і інш.).

Не забытым было імя Я. Купалы ў працах знакамітых славістаў Ф. Вольмана і Я. Махала. Я. Махал у даследаванні "Славянскія літаратуры" назваў Купалу "песняром народнага гора", акцэнтаваў рэалізм паэта ў стварэнні вобраза беларуса, вылучаў музычнасць як значны складнік яго вершаў. На думку М. Чмаравой, "чэшскія славісты (А. Чэрны, Ф. Вольман, Я. Махал) далі ў міжваеннай Чэхаславакіі найбольш поўную, аб'ектыўную і цэласную характарыстыку творчасці Я. Купалы, яго спецыфічнага мастацкага светабачання, творчага метаду. Іх заслуга тым больш значная, што менавіта ў гэты час у БССР узрасталі працэсы ўніфікацыі ідэалагічных каштоўнасцей, якія ў новых умовах звужаліся да адкрытай тэндэнцыінасці, партыйнасці, класавасці... Таму працы

чэшскіх вучоных разам з маладымі беларускімі літаратуразнаўцамі на эміграцыі заклалі трывалы падмурак для аб'ектыўнага, усебаковага, несажонага вывучэння творчасці Я. Купалы ў шырокім еўрапейскім кантэксце" (Тамсама, с. 80).

Прыезд дэлегацыі савецкіх пісьменнікаў у ЧСР у 1935 г., у складзе якой быў і Я. Купала, найбольш актыўна асвятляўся ў газеце "Рудэ права" і часопісе "Творба" Ю. Фучыкам. У друку з'явіліся пераклады купалаўскіх вершаў "Дзве дзяўчыны", "Старыя акопы", "Сыходзіш, вёска, з яснай явы", урыўкі паэмы "Над ракой Арэсай". Успаміны пра Купалу ў Празе пакінуў чэшскі пісьменнік Францішак Кубка. Ён напісаў артыкул "Янка Купала – беларускі будзіцель", у якім згадваў, што паэт у 1935 г. мала расказваў пра сябе, адставаў ад дэлегацыі, шмат гаварыў пра мінулае і хацеў быць непрыкметным.

У зборніку савецкай паэзіі, якія з'явіліся ў 1945 – 1946 гг. у Празе, былі ўключаны вершы Я. Купалы ў перакладзе М. Марчанавай ("Хочам мы песень" і інш.). Некаторыя вершы беларускага паэта перакладаліся некалькі разоў рознымі перакладчыкамі, напрыклад "Трэба нам песень", "А хто там ідзе?"

Янка Купала шырока прадстаўлены ў анталогіі "Паэты Беларусі" (1955). Тут змешчаны амаль усе праграмныя вершы паэта ("Мужык", "А хто там ідзе?", "Я не паэта", "Я не для вас...", "Касцу", "На полі тае", "Мая навука", "Хлопчык і лётчык", "Камсамалец", "Вызваленаму брату", "Беларускім партызанам" і інш.). Укладальнік даў чэшскаму чытачу даволі пэўнае ўяўленне пра тэматыку творчасці "бацькі беларускай паэзіі", мастацкія асаблівасці і законы яго творчасці. У пасляслоўі ўкладальнік І. Румлер гаворыць пра ўнутраную блізкасць верша "А хто там ідзе?" Я. Купалы і "Балады пра вясну 1848 года" чэшскага рэаліста Я. Неруды. Таксама І. Румлер аналізуе верш "Я не паэта" і робіць высновы, што паэтычнае крэда Я. Купалы збліжае беларускага творцу з чэшскім паэтам П. Безручам і яго зборнікам "Сілезскія песні".

Чэшскія даследчыкі другой паловы ХХ ст. В. Бегаўнэк і Б. Шымкава (часопіс "Прага – Масква") заўважалі, што Купалу перакладаць даволі складана з-за цеснай сувязі яго паэтыкі з народнай творчасцю. З перакладчыкаў варта вылучыць плён працы К. Беднаржа, які дакладна перадае рытміку, вобразнасць і песенную мілагучнасць вершаў. Аднак беларускія навукоўцы А. Мажэйка і Д. Фактаровіч лічаць, што перастварэнні К. Беднаржа маюць лексічныя недарэчнасці, перакладчык неапраўдана архаічны ў перадачы фальклорных момантаў (Полымя. 1957. № 1. С. 180).

Перакладамі з Я. Купалы займаўся Ф. Ціхі ("З угодкавых настрояў"), Ё. Гора ("Песня-байка",

"На полі тае"), І. Барт ("Сыходзіш, вёска, з яснай явы", "Над ракой Арэсай", "Старыя акопы"). Гэтыя пераклады характарызуюцца ўласнымі падыходамі да матэрыялу, так, І. Барт імкнецца ўзнавіць твор як цэлае, данесці ідэйны змест і мастацкую своеасаблівасць арыгінала, пры гэтым дапускае перагрупоўку і замену вобразаў.

У 1970 – 1980-я гг. перакладамі лірыкі Я. Купалы займаліся З. Бергерава, Л. Кубішта і інш. Іх пераклады былі ўключаны ў анталогіі "Зямля саветаў у паэзіі і прозе 1917 – 1977" (1977) і "Савецкая паэзія" (1981).

Вывучэннем творчасці беларускага паэта, акрамя ўжо згаданых даследчыкаў, у Чэхаславакіі займаліся І. Апаўскі, І. Рыбак, А. Апэцаўскі, А. Пётых, М. Шыманка, В. Врабэц, І. Вацэк, В. Жыдліцкі. Варта вылучыць Вацлава Жыдліцкага, даследаванні якога характарызуе высокі навуковы ўзровень, добрае веданне матэрыялу. У апошнія дзесяцігоддзі ХХ ст. менавіта ён з'яўляўся галоўным прапагандыстам і папулярызатарам беларускай літаратуры ў чэшскіх землях. Яго звязвалі цесныя сяброўскія стасункі з многімі беларускімі пісьменнікамі і літаратуразнаўцамі. В. Жыдліцкі пісаў раздзелы пра беларускую літаратуру ў такіх кнігах, як "Што чытаць з літаратур славянскіх?" (1957), "Гісторыя сусветнай літаратуры" (1959), "Сорак гадоў украінскай і беларускай літаратуры" (1968), "Сучасная савецкая літаратура" (1968) і інш.

Вацлаў Жыдліцкі спыняўся на найбольш значных постацях беларускай літаратуры XIX – XX стст., з вялікай павагай пісаў пра творчасць Я. Купалы, верш "А хто там ідзе?". В. Жыдліцкі з'яўляецца аўтарам анталогіі сучаснай беларускай паэзіі, зборнікаў выбранага з ранніх вершаў Я. Купалы на чэшскай мове.

Пра творчасць і пераклады беларускага песняра ў Чэхаславакіі пісалі А. Мажэйка (Пісьменнік, блізкі нам // Маладосць. 1962. № 11), С. Александровіч ("Песня стала славаю народа" // Полымя. 1982. № 7), А. Мажэйка і Д. Фактаровіч (3 гісторыі чэшска-беларускіх літаратурных сувязей // Полымя. 1957. № 1). Пра Я. Купалу ў Чэхаславакіі пісаў таксама прафесар І. Чарота.

Сёння ў Беларусі тэму "Янка Купала і Чэхаславакія" на аснове архіўных матэрыялаў, тагачаснай чэхаславацкай перыёдыкі шырока асвятляе ў сваіх шматлікіх артыкулах беларускі даследчык М. Трус, які суправаджае свае публікацыі рэдкімі фотаздымкамі, дакументамі з замежных архіваў.

Алена ВОСТРЫКАВА,
дацэнт кафедры славянскіх літаратур
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.